

Национален браншов синдикат

“ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА”
НБС “В О Н” - КНСБ

София – 1040, пл. "Македония" 1, тел.: 4010471, факс: 9885969

E-mail: von_knsb@yahoo.com; http://www.von-knsb.org

17.11.2020 г., София

ДО

Г-ЖА МИЛЕНА ДАМЯНОВА

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА КОМИСИЯТА ПО ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

ПРИ 44-ТОТО НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

СТ А Н О В И Щ Е

ОТНОСНО: *Внесен в Народното събрание Проект на Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 г., № 002-03-15, внесен от МС на 02.11.2020 г.*

УВАЖАЕМА ГОСПОЖО ПРЕДСЕДАТЕЛ,

Представеният проект е основополагащ документ, в който има много важни ориентири, които ние приветстваме, защото много от тях са посочени в документите на ВОН-КНСБ, като:

- Ориентацията към качество на обучението чрез развиване на професионални направления (ПН), в които съответните Висши училища (ВУ) са традиционно добри и имат капацитет;
- Необходимостта от по-голяма интеграция между отделните ВУ, ВУ и институтите на Българска академия на науките (БАН), ВУ и реалната икономика, като отново отправям ПРЕПОРЪКАТА в Стратегията да бъдат предложени конкретни механизми за това;
- Стратегическото разбиране, че университетите изпълняват образователна, изследователска и културна (пак ще добавим и възпитателна) мисия в полза на обществото и на хората.

Въз основа на идентифицираните нужди в много други национални и европейски документи, които ВОН-КНСБ подкрепя, в Стратегията са синхронизирани основни дейности, като обобщено те са за:

- Приложимост на висшето образование с нуждите на пазара на труда чрез системи за проследяване на завършилите, кариерно ориентиране, студентски практики и преход към дуална система на обучение във висшето образование и чрез участието и подкрепата на представителните организации на работодателите на национални равнище;

- Модернизация на висшето образование, чрез промяна на учебната документация, въвеждане на компетентностен подход, дигитална трансформация и засилване на връзката с науката;
- Интернационализация на висшето образование, чрез осигуряване на кръгова и входяща мобилност на преподаватели и студенти;
- Консолидация на висшето образование, чрез участие в национални и европейски мрежи, съвместни учебни програми и споделяне на ресурси;
- Повишаване на конкурентоспособността на българската икономика, базирана на знанието и интелигентния растеж, както и трансформирана чрез осигуряване на синергия и подкрепа на българското участие в рамковата програма на ЕС ХОРИЗОНТ ЕВРОПА така, че да бъдат подкрепени ключови, стратегически определени изследователски университети, научни инфраструктури, интернационализация на висшето образование и пазарно ориентирани приложни научни изследвания.

В нашата работа винаги сме били принципни и директни, затова в анализа на проекта на Стратегията сме обърнали повече внимание на слабостите и по-малко на силните моменти.

Накратко по силните страни:

Считаме за особено перспективни възможностите за създаване на **интердисциплинарни планове и програми, както и за включване на хуманитарни дисциплини в учебните планове на природните науки и на уводни дисциплини от точните науки в обучението по хуманитарни и социални науки.** Такива примери вече има и постепенно намират път в полето на **Дигиталната хуманитаристика и присъдружните ѝ дисциплини.** Тези опити следва да бъдат специално подкрепяни, насърчавани и рекламирани, дори в чисто финансов аспект.

По отношение на развитието на интердисциплинарни учебни планове и на хибридни специалности, комбиниращи дисциплини от две и повече професионални направления, които се осъществяват от две или повече висши училища, трябва да се подложи на строг контрол за да се избегне появата на несвойствени „хибридни“ специалности с възможни аргументи - нужда от „комбинирани“ специалисти в различни региони на страната. Освен това подкрепяме предложението да се **добави: За регулираните професии и особено в областта на здравеопазването, актуализирането на учебните планове и програми да се извършва в колаборация с утвърдени европейски мрежи за наука и висше образование в съответната специалност.**

Приветстваме **разпространението на иновациите, което е в синхрон с качеството на обучение, чрез развиване на прогресивни професионални направления (ПН),** в които съответните ВУ са традиционно добри и имат капацитет, включително изследователски. Осъзнаваме и подкрепяме необходимостта от споделяне на ресурси и по-голяма свързаност между отделните ВУ, както и на ВУ и бизнеса.

Приемаме и подкрепяме **стратегическото разбиране университетите да са иновативни,** като основно изпълняват образователна и изследователска дейност в обществена полза и чрез провеждане на научни изследвания и осигуряване на качествено, достъпно и продължаващо през целия живот образование и обучение за успешна личностна и професионална реализация.

Ето и някои слаби страни:

Като цяло Стратегията за висше образование (СВО) начертава план **университетите да се превърнат в бизнес инкубатори**. Това по принцип е необходимо, но не може задължителната бизнес обвързаност да се отнася за всички професионални направления (ПН). Така напр., в направления като *Педагогика, Хуманитарни науки, Социални, стопански и правни науки, Изкуства* това е по-трудно постижимо. Тези направления подготвят не бизнес служители, а специалисти в областта на образованието, на социалните дейности и т.н.

Разделянето на две категории - изследователски и неизследователски ВУ, трябва да бъде ясно определено и съобразно критериите за връзка с практиката. Смятаме, че за изследователските ВУ тази пряка връзка не е нужна. Те имат надеждни критерии под формата на брой цитирания на научни публикации в световно известни библиографски бази от данни. ВУ, които нямат изследователски характер, имат нужда от други изисквания, по които да се подобрява и оценява качеството. Ролята за тази външна оценка трябва да е на бизнеса и браншовите професионални организации.

Проблемен е и подходът при **определяне на основните предизвикателства пред науката и иновациите**. Концепцията, че науката непременно трябва да произведе приложен продукт е грешна. Често пъти не се стига до такъв, но усилията създават средата, където възникват и важните открития. Обвързването, например, на историческите проучвания непременно с продукт, който да обслужи да речем, непременно културния туризъм, е погрешна стратегия, която води също така до налагането на ненаучни, но популярни тези в общественото пространство. Търсенето непременно на практически незабавен резултат от научните изследвания, е погрешен подход, който следва да бъде коригиран именно в такъв документ.

Подобен **коригиращ подход следва да се възприеме и по отношение на механизмите за оценяване на изследователската работа**, които в сегашния си вид дават необоснована привилегия на публикациите в реферирани и индексирани издания. Това се дължи на допускането, че такива издания преценяват качеството на научните публикации по-ефективно от самата научна общност. Но това съждение не отчита няколко фактора. На първо място, че подборът на публикациите в такива издания е резултат от икономическите интереси на корпорациите, поддържащи базите от данни, които правят възможно разпространението или проследяването на цитируемостта на научните публикации. На следващо място не се отчита негативното въздействие върху публикациите на национален език или по проблеми с важност за локални или малки научни общности, които автоматично се възприемат като второкачествени, а те не са. И не на последно място следва да се отбележи трудно разбираемото привилегироване на бази данни като WoS и Scopus, което трудно отчита, че публикуването в такива издания изисква социален капитал, какъвто българските учени трудно могат да натрупат, поради липсата на адекватно финансиране за участие в международни научни форуми и мрежи.

И тук, като че ли стигаме до най-същественния момент от Стратегията – липсата на ясен **механизъм и мерки за адекватно финансиране на системата по начин, който да повиши едновременно качеството на наука и на преподаване**. Приетите до момента много меки мерки, в посока повишаване на финансирането на качеството за сметка на количеството, не дават особено надеждни резултати - най-вече заради плахостта и бавната скорост, с която се прилагат. Предвиденото в Стратегията финансиране на ВУ да зависи от изпълнението на национално утвърдена програма за развитие на конкретното ВУ до голяма степен ще превърне последните в заложници на ректорските управленски грешки още повече, че самият документ предвижда оценките на въздействието на тези промени да станат ясни през следващите години.

Както е констатирано и в самата Стратегия, трудът на българските учени се заплаща значително под стойността му. Същевременно обаче достъпът до съвременна техника и научна литература, интегрирането в международни научни мрежи, натрупването на опита и социалния капитал, нужни за публикуването в реферирани и индексирани издания, изискват средства. Именно затова целесъобразното и целево финансиране на ВУ във финансовата сфера е от ключово значение.

ВОИ-КНСБ ПРЕПОРЪЧВА в проекта да се наблегне не само на модернизиранието на ВУ и условия за научна дейност, връзката между бизнеса, висшето образование и науката и т.н., но и на целепологащо финансиране, както и на взаимодействието между институциите и обществото, защото само така ще бъдем взаимно ангажирани с общи цели. Време е за **РАДИКАЛНИ И ЛОГИЧНИ ПОДХОДИ** чрез засилване на целесъобразното и целево финансиране, което може да бъде постигнато през серия от мерки като например: целеви средства за изследователска мобилност, целеви средства за преподавателски заплати, засилен контрол върху целесъобразното разходване на публични средства.

В допълнение към тези мерки и с определена финансова обвързаност следва да се помисли и за засилване на реалната атестация на преподавателския състав, възможност за придобиване на статут на държавни служители от преподавателите в университетите с произтичащите от това права и задължения, реална акредитация чрез НАОА, чиито структура и членове на комисиите да бъдат изцяло извадени от системата с цел постигане на максимална обективност при акредитационните оценки.

Похвални на пръв поглед са заложените за постигане в цел № 5 резултати, но отново без ни най-малка яснота как ще бъдат финансирани или най-малкото стимулирани младите учени за реализация. Оставяме на страна доста дискриминационния подход да се акцентира единствено и само върху младите учени без отчитане на основополагащия за науката елемент на натрупване на знания и повишаване на експертността с натрупване на годините, прекарани в академични занимания.

Твърдението, че „Голяма част от завършилите не работят по специалността си, а някои дори не заемат длъжност, изискваща висше образование“ трябва да бъде преосмислено. Паралелно с това, трябва да бъде направен анализ на качеството на съществуващите работни места в България, динамиката на промяна на това качество и връзката с висшето образование. Предишни изследвания посочват, че между 54 и 66 % от заетите лица не работят по специалността си, а сходен процент от работните места не изискват високо специализирано и профилирано образование, т.е. могат да бъдат упражнявани и от хора със средно образование. Основателен е въпроса: Защо? – Бизнеса казва, че се дължи на нискокачествено образование! – Ние казваме, че е ниско качество на работните места и питаме защо се наема ниска и средно-квалифицирана работна ръка? Т.е. истината е по средата и е в комбинация от двете! Когато искаме връзка между висшето образование и пазар на труда, добре е да се уточни за какъв пазар на труда става въпрос – регионален, национален, европейски или глобален?

Критериите за работа по специалността са отдавна морално остарели и неефективни. Липсва яснота какво се влага под „несвойствени“ специалности. Съществува реален риск хуманитарните, социални науки и изкуствата сериозно да пострадат, а това ще доведе до закриване на много специалности. Тясното обвързване на хуманитаристиката с бизнеса като основен и единствен водещ критерий е силно смущаващо.

Друг фактор, който очевидно не се взема под внимание – под „реализация“ се има предвид работа на трудов договор след придобиване на по-високата образователна степен, напр. ако студент е завършил бакалавърска степен в специалност Английска филология, след това завърши магистърска степен по Управление на човешките ресурси и започне работа като преводач в издателска къща, реализацията по линия на филологическата специалност не се отчита: 1. Защото младежът не работи като учител; 2. Защото не работи по специалността си. Омагьосаният кръг, в който поставяме младите хора на изхода, рефлектира както върху тях, така и върху ПН и университетите по отношение на Рейтинговата система.

И още парадокси при отчитане на реализацията: при завършващи 80 души (напр. в икономическа специалност) реализираните по специалността си в проценти са много по-малко, от завършващи 10 души в специалност История, петима от които започват работа в музей или на археологически разкопки (т.е. 50 % реализация).

От всичко това следва извода, че всички инвестиции биха били напразни, ако не се стимулират специалистите да работят по специалността си, за да се възстанови икономиката. Колкото и икономиката да е във възход, **АКО НЯМА СОЦИАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ В ЦЯЛАТА СТРАНА, ЩЕ ПРОДЪЛЖИ МИГРАЦИЯТА НА МЛАДИТЕ ХОРА КЪМ ГРАДОВЕТЕ.**

Дигитализацията не трябва да бъде третирана като цел. Дигитализацията е средство, което може да подпомогне процеса на обучение, а целта е осигуряването на качествено образование. Успешните практики и уменията за дистанционно обучение са пряко свързани със създадени условия за работа, техническо оборудване на преподавателите (особено младите) с техника, както и с обучение в дигитална среда.

Множество изследвания доказват негативното влияние на дигиталните технологии върху когнитивните и емоционални умения. Да, социалните и емоционални компетентности са важни и не трябва да се пренебрегват. В същото време, за придобиване на знания, умения и компетентности, ще бъде грешка, ако значително се намали текстово-базираните учебни материали за сметка на визуалната и звукова информация. От съществено значение е, **основното средство за предаване на информация на студентите да бъде визуалната и звукова информация, но дали тя трябва да предхожда текстовата, ще зависи от нуждите на специалността, както и от наличието на функционална неграмотност при някои от обучаващите се.** По принцип, залагане на преобладаваща визуализация на учебния материал и значително намаляване на текстово-базираните учебни материали категорично е в противоречие с основната задачата на висшето образование, която е не само да се съобрази с интелектуалните възможности или нагласи на съответното поколение, но и да коригира недостатъци, да развива умения. Четенето и възприемане на информация от писан текст е част от определението за цивилизация.

На този фон не се предвиждат решения, базирани на връзката висше–средно образование. Не се предвиждат и сериозни мерки, които да допринесат за реално „учене през целия живот“ чрез активно включване на всички възрасти. В резултат на това, потенциалът за оптимизация на връзката между университетите, средното образование и възрастните, не е достатъчно разработен и в този документ. Според нас е **необходима специална програма, която да обезпечавя връзката висше–средно образование.**

Друг недостатък в проекта на Стратегията е, че за частните ВУ само се споменава, а за образователните структури на БАН и ССА (напр. за докторски програми) няма никаква информация.

За съжаление, в този важен проекто-документ се открояват и други слабости. Още самото начало е съпътствано от доста скромнен анализ и оценка на постигнатото и по-важното на непостигнатото и проблемното в рамките на предната стратегия 2014-2020 г. В резултат на незадоволителния анализ на постигнатото дотук се създават сериозни предпоставки за погрешни мерки и дейности в следващия период. Само един пример – при коментирание на мерките за достигане на числови параметри при завършилите висше образование до 2020 г. се посочва комбинирането им по неблагоприятен начин с демографските промени, но се спестява факта, че те са били неадекватни, още когато са били планирани и са нанесли всъщност вреда на висшето образование в България, съзнателно или не. Срещу тази дългосрочна стратегия, академичната общност имаше възражения през цялото време, особено спрямо количествените показатели. Резултатът от тази абсолютно неадекватна линия е деелитизация на висшето образование и превръщането му в „ширпотреба“.

От друга страна, бяха дефинирани приоритетни професионални направления и защитени специалности, които получиха по-големи възможности за прием и целево финансиране, поради установени потребности от дефицитни кадри. Липсва обаче оценка какви са резултатите от подобна диференциация. Напълниха ли се “приоритетните” специалности със студенти, и ако не, защо?

Проблемът за консолидация на университетите в България също следва да бъде поставен и да му се търси адекватно решение. Той е тясно свързан с прогресивната тенденция за намаляване на броя на обучаваните студенти в страната при непроменен брой на висшите училища, както и поради възможността за мобилност с цел обучение в университети в чужбина.

По данни от НСИ (www.nsi.bg/bg/content/3374) може да се обобщи, че броят на студентите за пет години е намалял с 39789 лица. Общият брой на студенти български граждани е по-нисък през 2020 г. с 44995, като на годишна база намалението е с близо 5000 души, а броят на чуждестранните студенти леко се е завишил с около 1000 чужди граждани за всяка година.

Таблица 1: Брой студенти във висшето образование в България за период 2015-2020

Студенти	2015/201	2016/2017	201782018	2018/2019	2019/20120
Общо	259957	243 199	229771	222 997	220168
Проф.бакалавъ	11619	10335	8527	8181	8233
Бакалавър	166746	155 237	146564	141505	139711
Магистър	81592	68814	74680	73311	72224
Български граждани	248341	230029	215259	2017156	203346
Чужденци	11616	13170	14512	15841	16822

Данни на НСИ от <https://www.nsi.bg/bg/content/3374>

В проекто-документа много се говори за “стимули” и „стимулиране”, но не се внася достатъчно яснота какви механизми, ангажименти и т.н. се имат предвид. На други места се наблюдава пределна конкретика, граничеща с догматизъм, напр. Мярка 1.2.4 за задължителни часове по спорт (товареща ВУ с неприсъщи дейности и разходи) или

спомената вече *Мярка 2.3.4* за “преобладаваща визуализация” на учебния материал (със съмнителна полза в хуманитарните науки). Не става ясно какъв проблем решават мерките, свързани с промените в организацията и управлението на учебния процес. Освен това, основна част от отговорността за изпълнение на Стратегията се приписва на ВУ, като при над 50 мерки единствените или основните инструменти са промени в учебните планове и програми или в правилниците на ВУ.

Всички тези слабости намират своето отражение и в проблема за структурата на висшето образование и поставя изискването пред съответните държавни органи и ръководства за тяхното оптимизиране. **Оптимизацията към момента, според сега действащата разпоредба, се извършва само по собствено желание на университетите. Дали не е време да се помисли и за друг тип мерки в едно Споразумение със социалните партньори?**

Пак като следствие от тези тенденции и като не се забравя каква е основната цел на висшето образование, неадекватно стои настояването да се въведе 3-годишно обучение в ОКС „Бакалавър“. Подобен подход ще има унищожителен ефект върху хуманитарните, социалните, медицинските и приложните науки с фундаментален характер, а при техническите на практика е невъзможно. Подобен подход следва да бъде много внимателно прецизиран в конструктивен диалог с академичната общност като водещ следва да бъде дългосрочния интерес на обществото и държавата. Особено внимателно трябва да се помисли и обсъди предложението, че за **въвеждане на 3-годишно обучение за придобиване на степен „Бакалавър“**, ще последва и **намаляване на общия хорариум в учебния план**. Рисковете, пред които ще се изправи академичната колегия, са много и изключително сериозни, защото:

- Остана нерешен въпроса с т.нар. „**професионален бакалавър**“ (от колеж) и много хора го приравняват на „**непрофесионален бакалавър**“ (от университет). Това се явява пречка при реализацията на специалистите, както и при акредитацията на ВУ.

- Въвеждането на „**кръстосано**“ обучение по социални и хуманитарни и **STEM науки** в направленията няма да доведе до желаните резултат в нивото на обща култура на студентите, а ще доведе до влошаване качеството на обучение и до сериозно намаляване на хорариума на преподавателите от водещото направление;

- Съществуващото изискване от МОН за **педагогическа правоспособност** на студентите задължава университетите, в които има направления като *Педагогика на обучението по...* и *Филологии*, подготвящи учители за средното образование, задължително да включат 420 часа педагогически модул. Това означава много основни профилиращи дисциплини да отпаднат за сметка на педагогическите, което неминуемо ще рефлектира върху формирането на норматива на преподавателите.

- Въвеждането на **спорта като задължителен** за всички специалности в целия период на образование отново поставя пред изпитание формирането на годишната аудиторна заетост на преподавателите. Ако в учебните планове трябва да бъде осигурен хорариум за преподаватели по спорт, това означава да отпаднат други профилиращи дисциплини в и без това редуцирания общ хорариум на съответната специалност.

Притеснителни тенденции се откриват и в целите формулирани пред Стратегията, повечето от които са просто формулирани като постигане на определени количествени индикатори. Особено те се отнасят за студентския спорт (без яснота как и откъде ще се финансира подобна дейност във ВУ) и логични противоречия като засилване на дигиталните визуални елементи в образователния процес и в същото време „висок дял на завършващи студенти с развито абстрактно, асоциативно и творческо мислене, потвърден от работодателите им“ (!!!).

Изискването за осигуряването и изграждане на „съвременна“ спортна инфраструктура, материална база, назначаване и осигуряването на годишен норматив на нови „специалисти“, които да обслужват спортните съоръжения, стипендии за изявени спортисти и др. намираме за неосъществимо в родна среда. Всичко това по-скоро препраща към асоциации за лобизъм, а не толкова към загриженост за здравето на студентите¹. В повечето ВУ спортът е проформа. Пример за това е въведената в експлоатация модерна спортна зала, изградена съгласно всички европейски изисквания от 2013 г. В Пловдивският университет. Тя не се ползва по предназначение за спорт на студентите, а за церемонии по дипломиране и отдаване под наем за външни спортни събития, някои от които с международен характер. На практика студентите осъществяват т.нар. спортна дейност с една рушаща се спортна зала Академик, строена през социализма, която крие риск за здравето. Студентите представят абонаментни карти от частни фитнес-зали, които се признават като спортна дейност.

Следователно, ОСИГУРЯВАНЕТО НА АУДИТОРНА ЗАЕТОСТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛИТЕ ЩЕ БЪДЕ ИЗКЛЮЧИТЕЛНО ЗАТРУДНЕНА и ще бъде за сметка на несвойствени за направленията дисциплини, на педагогическите дисциплини и на спорта.

Необходимо е да посочим, че винаги сме подкрепяли връзката между трите основни страни в спиралата на благосъстоянието – образование, наука и бизнес. Но участието на представители от бизнеса в процеса по обучение, както и в създаването и актуализирането на учебната документация - учебни планове, учебни характеристики, учебни програми, в съответствие с практиката и нуждите на пазара на труда, трябва да бъде уредено с редица стратегически документи, които да са свързани с интелектуалната собственост.

В заключение, като подкрепяме нуждата от такъв стратегически документ за развитието на висшето образование в България, се надяваме отправените от нас бележки и препоръки да намерят своето отражение във финалния вариант на документа и настояваме при изготвянето на Стратегията да не се забравя, че висшето образование е преди всичко ценност, която не може да бъде приравнявана само до реализация на „продукт“ или до инвестиции в работна сила и човешки капитал.

Доц. д-р инж. Лиляна Вълчева

Председател на ВОИ-КНСБ

¹ В специалност Теология в Пловдивския университет се обучават и действащи свещеници, за които спортът също е задължителен. Всеки разумен човек би осъзнал нелепостта на ситуацията, в която свещеници в раса правят обиколки...